

УДК 329.05(477):316.334.3«364»

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-4-9>

ДОВІРА ДО ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ПАРТІЙНУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ РФ

Ярош Ярослав Богданович,

доктор політичних наук,

професор кафедри політології та публічного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0001-8376-8979

Бугайчук Антон Павлович,

аспірант кафедри політології та публічного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0002-1107-9258

Одним із ключових показників ефективності діяльності політичних партій і стану партійної системи загалом є рівень довіри суспільства до цих інститутів. Проте, за результатами соціологічних досліджень, рівень довіри до політичних партій в Україні залишається досить низьким. Російська агресія, що почалася в 2014 році, суттєво вплинула на всі сфери життя в Україні, зокрема на політичну систему країни. Повномасштабне вторгнення, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, стало ще більшим потрясінням, що вплинуло на суспільство і зокрема на рівень довіри до різних інститутів. В результаті дослідження встановлено рівень довіри до політичних партій в Україні під час повномасштабної війни залишається одним із найнижчих серед політичних та соціальних інститутів. Хоча в 2022 році спостерігалось значне зростання довіри до силових структур та окремих органів влади, для політичних партій цей ефект був менш вираженим і тривав недовго. Уже на другому році повномасштабної війни рівень довіри до партій знизився і став нижчим, ніж у 2021 році. Збільшити довіру до політичних партій може поява нових політичних сил, зокрема заснованих військовими, перед наступними парламентськими виборами. Водночас більшість респондентів не підтримують проведення виборів під час війни. Також понад третина опитаних продовжують підтримувати існуючі політичні партії, вважаючи, що їх достатньо для задоволення суспільних потреб. Для чинних партій шляхом підвищення довіри може стати розвиток політичної освіти, проведення просвітницьких заходів для підвищення обізнаності населення про політику, а також ефективна комунікація з виборцями з метою подолання негативних стереотипів.

Ключові слова: політична партія, партійна система, довіра, баланс довіри, порівняльний аналіз.

Yarosh Yaroslav, Buhachuk Anton. Confidence in political institutions as a factor influencing the party system of Ukraine in the conditions of a full-scale war against the Russian Federation

One of the key indicators of the efficiency of political parties and the state of the party system in general is the level of public trust in these institutions. However, according to the results of sociological research, the level of trust in political parties in Ukraine remains quite low. Russian aggression, which began in 2014, had a significant impact on all spheres of life in Ukraine, including the country's political system. The full-scale invasion, which began on February 24, 2022, was an even greater upheaval that affected society and, in particular, the level of trust in various institutions. As a result of the study, it was established that the level of trust in political parties in Ukraine during the full-scale war remains one of the lowest among political and social institutions. Although in 2022 there was a significant increase in trust in law enforcement agencies and certain authorities, for political parties this effect was less pronounced and did not last long. Already in the second year of the full-scale war, the level of trust in the parties decreased and became lower than in 2021. The emergence of new political parties, in particular those founded by the military, before the next parliamentary elections can increase trust in political parties. At the same time, the majority of respondents do not support holding elections during the war. Also, more than a third of the respondents continue to support the existing political

parties, believing that they are sufficient to meet public expectations. For the incumbent parties, the way to increase trust can be the development of political education, educational activities to increase the public's awareness of politics, as well as effective communication with voters in order to overcome negative stereotypes.

Key words: *political party, party system, trust, balance of trust, comparative analysis.*

Одним із ключових критеріїв, що визначають ефективність роботи та рівень впливу політичних партій, а також становище партійної системи загалом, є рівень довіри суспільства до них. Саме політичні партії є одним із ключових інститутів в умовах представницької демократії. Проте за даними соціопитувань рівень довіри до політичних партій в Україні залишається порівняно низьким, як в абсолютних значеннях, так і відносно рівня довіри до інших політичних та суспільних інститутів.

Агресія РФ проти України, що розпочалася у 2014 р., суттєво вплинула на всі сфери життя, зокрема на політичну систему країни. Ще більшим потрясінням стала повномасштабна війна проти РФ з 24 лютого 2022 р. Ці події стали суттєвими чинниками впливу на суспільство, які по різному вплинули на рівень довіри до різних інститутів. В цьому контексті актуальним є дослідження того, як змінився рівень довіри до політичних партій. Ми припускаємо, що це допоможе спрогнозувати подальші перспективи розвитку партійної системи та окремих аспектів розвитку політичної системи України загалом.

Проблематику довіри до політичних партій в контексті розвитку партійної системи та особливостей політичної системи загалом досліджували низка вітчизняних та закордонних науковців. Як відзначає Н. Перепелиця, «сучасні теорії в соціально-економічних науках розглядають довіру як ключову характеристику, яка відрізняє розвинуте суспільство від інших. Вона має всеосяжні масштаби, тому що притаманна відносинам не лише на рівні окремих індивідуумів, але й у сфері громадських та урядових інституцій. Зрештою, категорія довіри піднімається до рівня держави як особлива організація суспільства та її міждержавних відносин» [1].

М. Околік, С. Губін, Д. Стієрс та М. Хуге зазначають, що довіра до партій може

мати важливі наслідки для волевиявлення громадян під час виборів, а отже, і для якості демократичного представництва. Тому дуже важливо, щоб політичні партії враховували запити виборців у своїй діяльності. Також згідно із їх дослідженням в умовах політичної нестабільності, коли виборці схильні масово змінювати політичні вподобання, важливо, щоб вони мали певний базовий рівень довіри як до окремих партій, так і до партійної системи загалом [2].

В контексті сучасного становища політичних інститутів М. Примуш, Я. Ярош та В. Стрелков відзначають, що рівень довіри до політичних і силових інституцій після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну значно зріс, проте щодо більшості із них довіра залишається низькою. Згідно із їх дослідженням, в Україні «не вироблено системи державницьких консолідуючих цінностей, які б поділялися всіма впливовими політичними інститутами. Результатом цього є криза суспільної довіри, яка виявляється в тому, що громадяни не довіряють результатам виборів, а масові порушення громадяни сприймають як звичайне явище. Недовіра роз'єднує жителів різних регіонів, які підозрюють одне одного в ігноруванні своїх інтересів, несправедливості тощо» [3].

Також варто відзначити низку системних проблем у діяльності політичних партій в Україні, які встановлені у попередніх дослідженнях. Зокрема В. Лебедюк визначає слабкий розвиток місцевих осередків більшості політичних партій, в той час як реальні важелі впливу знаходяться в руках центрального керівництва. Також серед типових проблем політичних партій на дослідник відзначає брак кадрових ресурсів, «ілюзорність» місцевих осередків партій, перенесення реальної конкуренції у протистояння фінансово-промислових груп, а не політичних партій як інституцій [4, с. 551–562].

Щодо сучасних суб'єктивних та об'єктивних чинників, які впливають на розвиток політичних партій в Україні, варто відзначити дослідження М. Примуша та Я. Яроша [5, с. 26]. Вони виділяють відсутність соціального підґрунтя інституту політичного лідерства, не сформованість соціальної бази для політичних партій, незадовільні методи і засоби діяльності, зокрема корумпованість, велику залежність від обставин, неспроможність адекватно реагувати на зміни в політичному житті. Також серед проблем для розвитку політичних партій відзначають відсутність у суспільстві сталих політичних традицій функціонування партій на демократичних засадах, незавершеність інституціоналізації політичних партій, повільність процесу соціальної стратифікації суспільства, гальмування процесу ринкових економічних перетворень та політичних реформ.

К. Одарченко обґрунтовує висновок, що партійній системі України притаманний відрив політичних партій від своїх ідеологій та адаптування нової передвиборчої програми під конкретні потреби та популярні серед виборців ідеї станом на момент проведення виборів. Це зумовлює значне поширення популізму та розмиття ідеологічних аспектів. Також дослідниця відзначає, що партії орієнтуються не стільки на ідеології, скільки на підкреслення позитивних суб'єктивних характеристик партійного лідера або лідерів. Це також сприяє тому, що політичні партії в цілому не дбають про виконання функції соціальних ліфтів, але ж їх діяльність не є систематичною, а здійснюється переважно лише під час виборчих кампаній і орієнтована на досягнення цілей вже утверджених лідерів [6].

В рамках нашого дослідження проведений порівняльний аналіз результатів опублікованих соціологічних досліджень Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова (Центру Разумкова) та Соціологічної групи «Рейтинг» за період із 24 лютого 2022 р. до 1 липня 2024 р. Також для порівняння взяті аналогічні показники за результатами соціологіч-

них опитувань у 2021 р., тобто у період до повномасштабної війни.

При порівняльному аналізі акцент зроблений на тих аспектах громадської думки, які стосуються довіри та оцінки діяльності політичних партій, а також ставлення до проведення виборів і можливої участі в них респондентів.

Результати дослідження. Одним із ключових показників при оцінці та порівнянні рівня довіри до соціальних інституцій є баланс довіри-недовіри (БДН). Він вираховується як різниця між часткою тих, хто довіряє і тих, хто не довіряє тому чи іншому інституту.

Щодо політичних партій в Україні ми спостерігаємо від'ємний рівень довіри як під час повномасштабної війни, так і до її початку, а саме за результатами опитування Центру Разумкова у липні-серпні 2021 р. Так, у 2021 р. БДН становив $-55,6\%$, а довіру до політичних партій висловлювали лише $16,1\%$ респондентів (рис. 1). Для порівняння у цей час найвищий БДН мали такі соціальні інститути як Збройні Сили України ($43,5\%$), волонтерські організації ($38,5\%$), церква ($37,2\%$). Серед політичних інститутів позитивний БДН мала лише місцева влада: голови місцевих громад – $23,5\%$, а місцеві ради – $13,6\%$ [7].

Натомість із початком повномасштабної війни ми бачимо суттєвий стрибок у рівні довіри до окремих інституцій в той час, як рівень довіри до інших змінюється не так суттєво. У випадку політичних партій БДН у серпні 2022 р. практично не змінився і становив $-55,3\%$. Натомість суттєве зростання БДН політичних партій до $-41,6\%$ бачимо за результатами опитування Центру Разумкова у лютому-березні 2023 р. Воно збігається із зростанням рівня довіри до багатьох інших політичних та соціальних інститутів, що ймовірно пов'язано із успіхами Сил оборони України на фронті, зокрема успішним контрнаступом. Таким чином, ми бачимо, що успішні дії влади та силових структур частково відбиваються на рівні довіри до політичних партій, яких асоціюють із владою [8; 9].

Рис. 1. Баланс довіри-недовіри до політичних партій в Україні у 2021–2024 рр. За даними соціологічних опитувань Центру Разумкова [7]

Натомість вже у травні 2023 р. БДН політичних партій повертається до 54 %, а з вересня 2023 р. до кінця періоду дослідження опускається нижче за показники до повномасштабної війни. В цілому, БДН політичних партій за цей період залишався одним із найнижчих серед усіх соціальних та політичних інститутів. За негативним БДН та динамікою його коливань політичні партії були дуже подібними до категорій «державний апарат (чиновники)» та «суди (судова система в цілому)». Станом на червень 2024 р. їх негативний БДН був на схожому рівні: –63,3 % для політичних партій, –62,8 % для державного апарату та –56,3 % для судової системи.

Натомість найбільшу позитивну динаміку у зміні БДН з початком повномасштабної війни продемонстрували Президент України (від –21,4 % у липні-серпні 2021 р. до 70,5 % у серпні 2022 р.), Верховна Рада України (від –56,4 % до –19,3 %), Національна гвардія України (від 17,6 % до 81,4 %), Збройні Сили України (від 43,5 % до 91,1 %). Загалом найбільше зросла довіра до політичних лідерів та інститутів, які брали безпосередню участь у обороні України проти російської агресії і були публічними.

Таке зростанні довіри можна пояснити зокрема ефектом «мітингу навколо прапора» (з англ. *"rally-round-the-flag"*

effect). Як відзначає С. Кріцінгер, суть цього ефекту полягає в тому, що під час воєн, міжнародних криз, масових стихійних лих довіра суспільства до влади в цілому зростатиме незалежно від якості та правильності рішень, які приймає ця влада [10, с. 1205–1208]. Ю. Фейнштейн інтерпретує цей ефект як «раптове зростання суспільної підтримки національних лідерів під час війни чи кризи» [11, с. 422–424]. Така патріотична відповідь на зовнішню загрозу, в даному випадку російське вторгнення, чітко простежується в результатах досліджень громадської думки в Україні у 2022 р.

Натомість щодо політичних партій дія цього ефекту чітко не прослідковується. Причиною цього ймовірно є те, що політичні партії на думку респондентів не відіграли суттєвої ролі у захисті України від російської загрози. Варто зазначити, що наші попередні дослідження показують певну активність політичних партій у залученні міжнародної допомоги, забезпеченні гуманітарних потреб населення, матеріальній підтримці військових. Тим не менш, їх зусилля в цьому напрямку в очах респондентів були менш помітними у порівнянні із діяльністю громадських та волонтерських організацій.

Також відзначаємо поступове падіння довіри до багатьох інститутів із 2022 до

2024 рр. Зокрема найгіршу динаміку мають БДН Верховної Ради України, уряд, місцевих рад, голів місцевих громад, Національної поліції. В той же час, довіра до ЗСУ та інших інститутів, активно задіяних у обороні України залишається стабільно високою, а довіра до таких інститутів, як суди, державний апарат і політичні партії, залишається стабільно низькою.

Оскільки одним із ключових завдань політичної партії як інституту є перехід до влади шляхом виборів, актуальним в нашому контексті є питання проведення виборів під час війни. З цього приводу більшість учасників опитувань за період повномасштабної війни висловилися негативно. Наприклад, опитування «Соціологічної групи «Рейтинг» за лютий 2024 показує, що проти проведення місцевих виборів налаштовані 57 % респондентів, проти виборів народних депутатів – 63 %, проти виборів Президента України – 67 % [12, с. 30].

Відсутність виборів під час, яка не тільки закріплена *Законом України «Про правовий режим воєнного стану»*, але і підкріплена громадською думкою, може бути суттєвою перешкодою у розвитку політичних партій, особливо партій, які не є провладними на національному або місцевому рівні. В такому становищі партії не можуть виконувати свої основні функції у партійній системі. Також через це у громадян може сформуватися думка, що партії свідомо «нічого не роблять» в той час, як під час дії воєнного стану їхні можливості для діяльності є суттєво обмеженими [13].

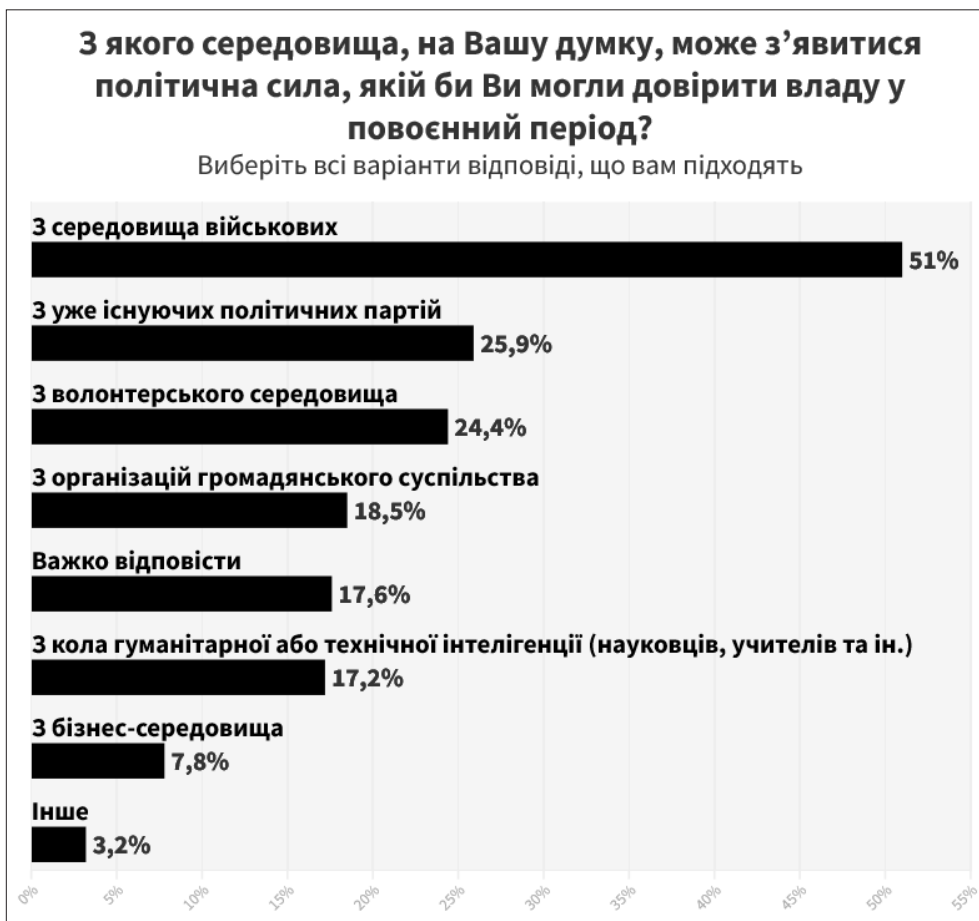
Проте результати проаналізованих соціологічних опитувань також дають підстави для формування низки рекомендацій щодо подальшого розвитку партій та партійної системи в Україні.

Так, результати демонструють відсутність тотального розчарування респондентів у наявній політичній системі та владі. Зокрема за даними опитування Центру Разумкова у травні 2023 р. 73,1 % респондентів вважають демократію «найбільш бажаним типом державного устрою в Україні». За даними

опитування Центру Разумкова у липні 2023 р. 38,5 % респондентів бачать серед наявних політичних сил ті, яким можна було б довірити владу у повоєнний період (41,3 % не бачать, 20,2 % не визначилися). Результати опитування Соціологічної групи «Рейтинг» у лютому 2024 р. показують, що 51 % опитаних хотіли би бачити на наступних виборах нові партії, а 42 % задоволені вже існуючими партіями. Отже, запит на нові політичні сили залишається суттєвим, проте значна частина електорату чекає створення нових політичних партій [12; 14; 15].

При цьому багато респондентів очікують, що нові політичні сили постануть із середовища військових. Це доволі прогнозовано, зважаючи на високий рівень довіри до них. Так, за даними опитування Центру Разумкова у липні 2023 р. 51 % респондентів очікують появу політичної сили, гідної їх довіри, із середовища військових (рис. 2). Опитування Соціологічної групи «Рейтинг» за вересень 2023 р. також показує, що 78 % опитаних позитивно ставляться до ідеї створення військовими власної політичної партії. Водночас 71 % позитивно ставляться до залучення військових у нинішні партії. Таким чином, у період дослідження існував суттєвий запит на створення нових політичних партій в Україні, передусім із середовища військових. Тим не менш, і нинішні політичні партії задовольняли запит більше третини виборців. При цьому більшість громадян були проти проведення виборів під час війни [15; 16].

Щодо посилення рівня довіри та підтримки чинних політичних партій ефективним засобом може бути політична просвіта. Наприклад, згідно з результатами опитування Центру Разумкова у вересні 2023 р., більше половини респондентів вважали, що політичні партії не зацікавлені або байдужі до поширення політичної просвіти в Україні. Так, 45,5 % опитаних заявили, що політичні партії не зацікавлені у тому, щоб громадяни мали більше знань про політику, а 20 % вважали, що політичні партії байдужі до цього питання [17].

Рисунок 2. У липні 2023 р. 51 % респондентів очікували появу політичної сили, гідної їх довіри, із середовища військових. За даними соціологічного опитування Центру Разумкова

На нашу думку, активізація просвітницького напрямку діяльності політичних партій може не тільки допомогти покращити рівень обізнаності населення про політику, але і збільшити довіру до політичних партій через активну взаємодію, різного роду просвітницькі заходи та інформаційні кампанії.

Висновки. Рівень довіри до політичних партій в Україні в умовах повномасштабної війни залишається негативним та одним із найнижчих серед політичних та соціальних інститутів в умовах повномасштабної війни. Попри суттєве зростання довіри до силових структур та деяких органів влади в результаті "rally-round-the-flag" effect у 2022 р. щодо політичних партій цей ефект проявився значно менше та лише короткочасно. Вже на другому році повно-

масштабної війни рівень довіри до них став меншим, ніж у 2021 р.

Шляхом збільшення довіри до політичних партій в цілому може стати поява нових партій, зокрема заснованих військовими, напередодні наступних парламентських виборів. Водночас проведення виборів під час війни більшість респондентів не підтримують.

Понад третина респондентів досі підтримують наявні політичні партії та вважають, що їх достатньо для задоволення запитів суспільства. Для чинних партій ефективним шляхом збільшення довіри може бути розвиток політичної просвіти, проведення заходів щодо збільшення знань населення про політику, ефективна комунікація з виборцями для подолання негативних стереотипів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Перепелиця Н. О. Довіра як чинник політичного розвитку: погляд Френсіса Фукуями. *Політикус*. 2019. № 2. С. 11-16.
2. Okolikij M. et al. Trust in political parties and ideological proximity voting in Europe: the role of trust in political parties as a heuristic mechanism. *Journal of elections, public opinion and parties*. 2022. P. 1–20. URL: <https://doi.org/10.1080/17457289.2022.2113088>
3. Примуш М., Ярош Я., Стрелков С. Динаміка довіри до політичних та силових інституцій в Україні (соціологічний аспект). *Litopys volyni*. 2023. № 28. С. 287–291. URL: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.41>
4. Лебедюк В. Політичні партії в Україні : особливості діяльності на місцевому рівні. *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку* : матеріали між. науково-практ. конф., м. Київ, 25 листоп. 2011 р. Київ, 2012. С. 551–562.
5. Примуш М., Ярош Я. Політичний дискурс щодо функціонування політичних партій в Україні. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки*. 2020. № 5. С. 22–28.
6. Одарченко К. Впливи кризи політичних партій в Україні на горизонтальні партійні зв'язки через призму ідеологічного та програмного компонента. *European Political And Law Discourse*. 2017. № 4. С. 128–134.
7. Політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії. *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/novyny/kruglyi-stil-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii> (дата звернення: 16.08.2024).
8. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022 р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> (дата звернення: 16.08.2024).
9. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий–березень 2023 р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення: 16.08.2024).
10. Kritzinger S. 'Rally round the flag': the COVID-19 crisis and trust in the national government. *West European Politics*. 2021. Vol. 44. № 5-6. P. 1205–1231. URL: <https://doi.org/10.1080/01402382.2021.1925017>
11. Feinstein Y. Applying Sociological Theories of Emotions to the Study of Mass Politics: The Rally-Round-the-Flag Phenomenon in the United States as a Test Case. *The Sociological Quarterly*. 2020. Vol. 61. № 3. P. 422–447. URL: <https://doi.org/10.1080/00380253.2019.1711255>
12. Всеукраїнське опитування Міжнародного республіканського інституту (IRI): лютий 2024. *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/ukr_february_2024_national_survey_public.pdf (дата звернення: 06.08.2024).
13. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.08.2024).
14. Суспільно-політичні орієнтації громадян України (травень 2023р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-orientatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r> (дата звернення: 16.08.2024).
15. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023р.) *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r> (дата звернення: 16.08.2024).
16. Всеукраїнське опитування Міжнародного республіканського інституту (IRI): вересень 2023. *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/final-ukr-23-ns.pdf (дата звернення: 06.08.2024).

17. Громадяни і політика: інтерес до політики, громадянська активність, політична освіта (вересень 2023р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/gromadiany-i-polityka-interes-do-polityky-gromadianska-aktyvnist-politychna-osvita-veresen-2023r> (дата звернення: 16.08.2024).

REFERENCES:

1. Perepelytsia N. O. (2019). Dovira yak chynnyk politychnoho rozvytku: pohliad Frensis Fukuiamy [Trust as a factor in political development: the view of Francis Fukuyama]. *Politykus*. № 2. S. 11–16 [in Ukrainian].
2. Okolikj M. et al. (2022). Trust in political parties and ideological proximity voting in Europe: the role of trust in political parties as a heuristic mechanism. *Journal of elections, public opinion and parties*. P. 1–20. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/17457289.2022.2113088>
3. Prymush M., Yarosh Ya., Strelkov S. (2023). Dynamika doviry do politychnykh ta sylovykh instytutsii v ukraini (sotsiologichnyi aspekt) [Dynamics of trust in political and power institutions in Ukraine (sociological aspect)]. *Litopys volyni*. № 28. S. 287–291. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.41> [in Ukrainian].
4. Lebediuk V. (2012). Politychni partii v Ukraini : osoblyvosti diialnosti na mistsevomu rivni [Political parties in Ukraine: peculiarities of activity at the local level]. *Partiina systema suchasnoi Ukrainy: evoliutsiia, tendentsii ta perspektyvy rozvytku: materialy mizh. naukovo-prakt. konf. Kyiv, 25 lystop. 2011 r.* Kyiv. S. 551–562 [in Ukrainian].
5. Prymush M., Yarosh Ya. (2020). Politychnyi dyskurs shchodo funktsionuvannia politychnykh partii v Ukraini [Political discourse on the functioning of political parties in Ukraine]. *Visnyk Donetskoho natsionalnogo universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriia politychni nauky*. № 5. S. 22–28. [in Ukrainian].
6. Odarchenko K. (2017). Vplyvy kryzy politychnykh partii v Ukraini na horyzontalni partiini zviazky cherez pryzmu ideolohichnogo ta prohramnogo komponenta [Effects of the crisis of political parties in Ukraine on horizontal party ties through the prism of the ideological and programmatic component]. *European Political And Law Discourse*. № 4. S. 128–134 [in Ukrainian].
7. Tsentrazumkova (2023). Polityko-ideolohichni oriientsii hromadian Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii [Political and ideological orientations of Ukrainian citizens in the conditions of Russian aggression]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/novyny/kruglyi-stil-politykoideologichni-oriientsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii> [in Ukrainian].
8. Tsentrazumkova (2022). Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, polityko-ideolohichni oriientsii hromadian Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii (veresen–zhovten 2022r.) [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, political and ideological orientations of Ukrainian citizens in the conditions of Russian aggression (September–October 2022)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykoideologichni-oriientsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> [in Ukrainian].
9. Tsentrazumkova (2023). Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini ta dii vlady, dovira do sotsialnykh instytutiv (liutyi–berezen 2023r.) [Citizens' assessment of the situation in the country and the actions of the authorities, trust in social institutions (February–March 2023)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r> [in Ukrainian].
10. Kritzinger S. et al. (2021). 'Rally round the flag': the COVID-19 crisis and trust in the national government. *West European Politics*. Vol. 44, No. 5–6. P. 1205–1231. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/01402382.2021.1925017>
11. Feinstein Y. (2020). Applying Sociological Theories of Emotions to the Study of Mass Politics: The Rally-Round-the-Flag Phenomenon in the United States as a Test Case. *The Sociological Quarterly*. Vol. 61, no. 3. P. 422–447. URL: <https://doi.org/10.1080/00380253.2019.1711255>
12. Sotsiologichna hrupa "Reitynh" (2024). Vseukrainske opytuvannia Mizhnarodnogo respublikanskoho instytutu (IRI): liutyi 2024 [All-Ukrainian survey of the International Republican Institute (IRI): February 2024]. Retrieved from: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/ukr_february_2024_national_survey_public.pdf [in Ukrainian].

13. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law] : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII: stanom na 19 zhovt. 2023 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

14. Tsentrazumkova (2023). Suspilno-politychni orientatsii hromadian Ukrainy (traven 2023r.) [Socio-political orientations of citizens of Ukraine (May 2023)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-orientatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r> [in Ukrainian].

15. Tsentrazumkova (2023). Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, stavlennia do okremykh initsiatyv orhaniv vlady (lypen 2023r.) [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, attitude to certain initiatives of government bodies (July 2023)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r> [in Ukrainian].

16. Sotsiolohichna hrupa "Reitynh" (2023). Vseukrainske opytuvannia Mizhnarodnoho respublikanskoho instytutu (IRI): veresen 2023 [All-Ukrainian survey of the International Republican Institute (IRI): September 2023]. Retrieved from: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/final-ukr-23-ns.pdf [in Ukrainian].

17. Tsentrazumkova (2023). Hromadiany i polityka: interes do polityky, hromadianska aktyvnist, politychna osvita (veresen 2023 r.) [Citizens and politics: interest in politics, civic activism, political education (September 2023)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/gromadiany-i-polityka-interes-do-polityky-gromadianska-aktyvnist-politychna-osvita-veresen-2023r> [in Ukrainian].